

Το κείμενο που ακολουθεί παρουσιάστηκε από τον κ. Παλικισιάνο Μιχάλη στην διάλεξη που πραγματοποιήθηκε στο Πνευματικό κέντρο Σπάτων «ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΕΚΑΣ» στις 15 Νοεμβρίου 2003.

«ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΧΙΑ ΣΤΑ ΣΠΑΤΑ»

Είναι πολύ δύσκολο στον περιορισμένο χρόνο μιας διάλεξης να μπορέσει κανείς να περιγράψει την ιστορία ενός τόπου που εκτείνεται σε πέντε χιλιάδες περίπου χρόνια. Το θέμα μου απόψε, είναι η ιστορική εξέλιξη σ' αυτήν εδώ την περιοχή από τη νεολιθική περίοδο μέχρι σήμερα και αυτό, όπως καταλαβαίνετε, μπορεί να γίνει μόνο με συντομία.

Η ιστορία της Ανατολικής Αττικής και ιδιαίτερα των Σπάτων είναι μακρόχρονη και πολυτάραχη, έχει διακυμάνσεις με περιόδους ανάπτυξης και λάμψης αλλά και με περιόδους λησμονιάς και ύφεσης. Πάντοτε όμως είναι ενδιαφέρουσα. Οι ιστορικοί και οι αρχαιολόγοι είχαμε την πολύ μεγάλη τύχη, μέσα στην τελευταία δεκαετία, λόγω των έργων του νέου αεροδρομίου της Αθήνας αλλά και της διάνοιξης των νέων οδικών αξόνων, να γίνουν τόσο πολλές ανασκαφές και ανακαλύψεις, όσες δεν είχαν γίνει ποτέ μέχρι σήμερα. Αυτό βοήθησε στο να αποκτήσουμε πληρέστερη, αλλά όχι πλήρη άποψη για την ιστορία της περιοχής και να βγουν συμπεράσματα που ίσως μόνο μπορούσαμε να φανταστούμε. Ελπίζω ότι η συνέχιση των ανασκαφών στην περιοχή θα δείξει με πολύ μεγαλύτερη σαφήνεια το ιστορικό παρελθόν ενός πολύ σημαντικού τμήματος της Αττικής, η οποία για πολλούς αιώνες υπήρξε το πολιτιστικό κέντρο του κόσμου.

Αν αρχίσουμε από τη γεωλογική μορφή του τόπου, θα δούμε ότι η περιοχή των Σπάτων βρίσκεται περίπου στο κέντρο της μεγάλης πεδιάδας που ορίζεται από τον Ορεινό όγκο του Υμηπού, της Πεντέλης και το νότιο Ευβοϊκό κόλπο. Ταυτόχρονα δεσπόζει σε ένα σχετικό ύψωμα και αυτό σημαίνει ότι εξασφάλιζε όλες τις προϋποθέσεις για την κατοίκηση στην προϊστορική περίοδο. Οι άνθρωποι τότε ήταν γεωργοί και είχαν ανάγκη από εύφορη γη, νερό και ταυτόχρονα ένα ύψωμα για να κατοικήσουν, ώστε να μην τους ενοχλούν οι εχθροί τους. Η περιοχή των Σπάτων λοιπόν τα είχε όλα αυτά και επίσης βρισκόταν κοντά σε φυσικά και προφυλαγμένα λιμάνια, όπως της Ραφήνας και του Πόρτο Ράφη που εξασφάλιζαν την επικοινωνία με το Νότιο και την Ανατολή του Αιγαίου αλλά και της Μεσογείου.

Φαίνεται ότι η περιοχή κατοικήθηκε πολύ παλιά, από την παλαιολιθική ίσως εποχή, όπως δείχνουν ευρήματα, εργαλεία κλπ., που έχουν ανακαλυφθεί στη σπηλιά του Κίτσου κοντά στο Λαύριο που χρονικά τοποθετείται περίπου στο 40.000 π.Χ. Αυτήν την περίοδο ο άνθρωπος δεν είχε μόνιμη κατοικία και περιφερόταν παντού ακολουθώντας τα ζώα που κυνηγούσε και μαζεύοντας καρπούς χωρίς να τους καλλιεργεί.

Στη Νεολιθική περίοδο που ακολουθεί και εκτείνεται περίπου από το 6.000 – 3.000 π.Χ. αρχίζει η καλλιέργεια του εδάφους, επομένως και η μόνιμη εγκατάσταση σε μικροοικισμούς. Ευρήματα αυτής της περιόδου έχουν βρεθεί σε πολλές περιοχές της Ν.Α. Αττικής, όπως στη Βραυρώνα, την Παλλήνη, τη Λούτσα, τα Σπάτα (Μπούρα) κ.α. πολλοί απ' αυτούς τους οικισμούς περικλείονται από τείχος, γεγονός που δείχνει ότι υπήρχαν συγκρούσεις είτε μεταξύ των κατοίκων είτε επιδρομές ξένων από ξηρά ή από θάλασσα. Απ' ό,τι φαίνεται προς το τέλος της Νεολιθικής περιόδου, γύρω στο 3.000 π.Χ., ο σημαντικότερος και πιο οχυρωμένος οικισμός είναι αυτός που βρέθηκε στην περιοχή Ζάγανι των Σπάτων. Βρίσκεται στην κορυφή του λόφου και περικλείεται από τείχος διαμέτρου 80 περίπου μέτρων, είναι χωρισμένος σε δύο περι-

οχές και υπάρχει κεντρική οδός που στις δύο πλευρές της υπάρχουν τα υπολείμματα απλών σπιτιών. Φαίνεται ότι η ακρόπολη του Ζάγανι έλεγχε τους δρόμους της πεδιάδας προς τη Λούτσα κυρίως.

Ζάγανι: Τμήμα του Πρωτοελλαδικού οχυρωματικού τείχους

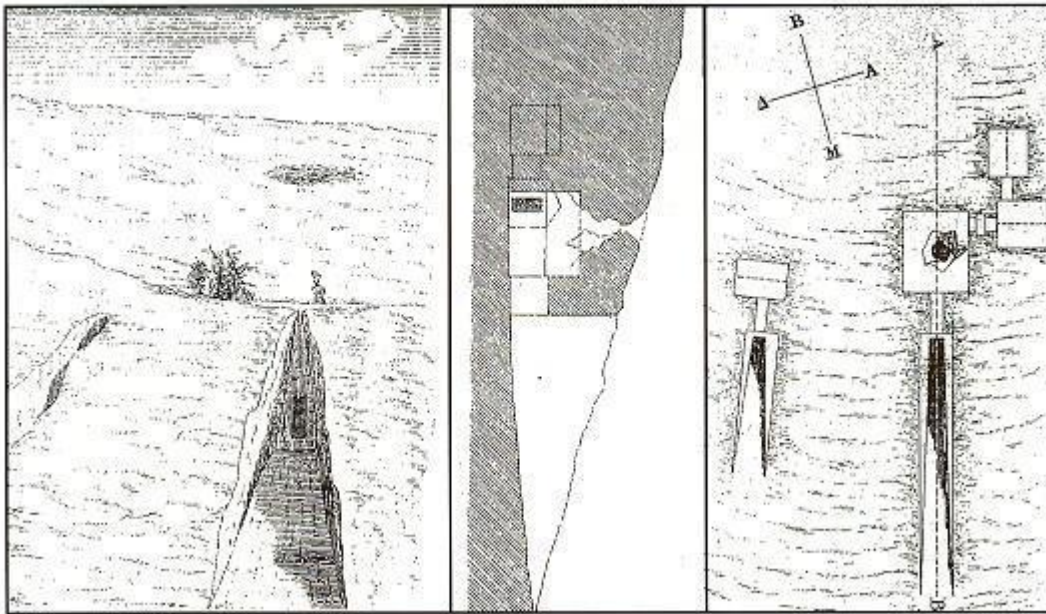

Ζάγανι: Αεροφωτογραφία του οικισμού

Με την περίοδο του οικισμού στο Ζάγανι η περιοχή φαίνεται ότι εγκαταλείπει γύρω στο 3.200 – 3.000 π.Χ. την εποχή του λίθου και να μπαίνει στην εποχή του χαλκού που θα δώσει στον κόσμο μία απ' τις λαμπρότερες περιόδους της ιστορίας του. Σ' αυτή τη φάση οι οικισμοί πολλαπλασιάζονται σε όλα τα Μεσόγεια αλλά και στις παράλιες περιοχές, Ραφήνα, Λούτσα, Σπάτα, Ζάγανι, Βραυρώνα κλπ. Οι οικισμοί γεμίζουν ζωή, που διαθέτει όμως και νέα στοιχεία, άγνωστα μέχρι τότε, στοιχεία που υπήρχαν στις Κυκλάδες αλλά και στην Κρήτη, αυτά τα στοιχεία βέβαια αποδεικνύουν και κάποιες πρώτες, δειλές επαφές με πλοία με το προϊστορικό Αιγαίο. Το γεγονός έρχεται να το επιβεβαιώσει και ο Μύθος του Ταύρου της Κρήτης που ο Ηρακλής άφησε ελεύθερο στον κάμπο του Μαραθώνα και ο Θησέας τον συνέλαβε και τον θυσίασε στον Ποσειδώνα. Ο μύθος αυτός θα μας απασχολήσει αργότερα, όταν θα αναφερθούμε στο έθιμο, της γιορτής των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου. Σ' αυτή λοιπόν την πρώτη περίοδο του χαλκού 3.200 – 2.000 π.Χ. οι οικισμοί συνεχίζουν να είναι οχυρωμένοι αλλά πολύ πιο οργανωμένοι. Υπάρχουν εργαστήρια κεραμικής και μεταλλουργίας για την παραγωγή αγγείων και εργαλείων. Αρχίζει επίσης το εμπόριο. Σ' αυτήν την περίοδο οργανώνονται και οι αγροτικές καλλιέργειες, κάτι που μας ενδιαφέρει απόλυτα. Έχουν βρεθεί τεράστιοι αριθμοί από μικρούς μύλους για το άλεσμα των σιτηρών αλλά ταυτόχρονα έχει επιβεβαιωθεί η καλλιέργεια της ελιάς και του αμπελιού, προϊόντων που μέχρι την τελευταία δεκαετία και σήμερα ακόμα αποτελούν τη χαρακτηριστική παραγωγή της περιοχής.

Στο τέλος αυτής της περιόδου αρχίζουν να εισβάλλουν στην Ελλάδα οι πρώτοι Αχαιοί που θα αλλάξουν το ιστορικό τοπίο και θα δώσουν στην περιοχή των Σπάτων την πρωτεύουσα ίσως θέση στην πεδιάδα της Νοτιοανατολικής Απικής. Περίπου στα 2.000 π.Χ. τα μικρά χωριά φαίνεται ότι εγκαταλείπονται και αναδεικνύονται τέσσερις μεγάλοι οικισμοί, η Βραυρώνα, οι Λαμπτρές, ο Σφηπός και τα Σπάτα σε οχυρές θέσεις προκειμένου να ελέγχουν την ασφάλεια και το εμπόριο της περιοχής. Στη Μυκηναϊκή περίοδο που ακολουθεί

(1600 - 1050 π.Χ.) τα Σπάτα φαίνεται ότι κατέχουν κυρίαρχη θέση. Παρά το γεγονός ότι δεν έχουν γίνει συστηματικές ανασκαφές στην ίδια την περιοχή των Σπάτων, τα στοιχεία που ήρθαν στο φως από την ανασκαφή δύο τάφων στο λόφο Μαγούλα δείχνουν την σπουδαιότητα του τόπου σ' αυτή τη λαμπρή περίοδο της Ελληνικής προϊστορίας. Οι τάφοι ανεσκάφησαν το 1877 από το Σταματάκη και πάρα το γεγονός ότι ήταν άγρια συλημένοι και στην αρχαιότητα και σε μεταγενέστερες εποχές, τα υπολείμματα των ευρημάτων του μεγάλου κυρίως τάφου δείχνουν έναν πλούτο μοναδικό που μέχρι σήμερα δεν έχει εντοπιστεί σε άλλη περιοχή της Ν.Α. Απικής. Δυστυχώς η ανασκαφή έχει δημοσιευθεί ανεπαρκώς σε αρχαιολογικά περιοδικά της εποχής και η αναδημοσίευση των ευρημάτων ακόμη αναμένεται.

Οι δυο θαλαμωτοί τάφοι των Σπάτων - Σχέδιο του Ernst Ziller, Αθηναίου τομ.6 τεύχος γ' (1887)

Θα μου επιτρέψετε να επιμείνω λίγο στους Μυκηναϊκούς τάφους των Σπάτων γιατί είναι πραγματικά πολύ σημαντικοί! Ο ένας απ' αυτούς διαθέτει τρία δωμάτια σε ορθή γωνία που συνδέονται μεταξύ τους. Σ' αυτά οδηγούσε λαξευτός δρόμος με μήκος 22,5 μ. και πλάτος 3 μ. Εγώ τουλάχιστον ένα τόσο πολύπλοκο τάφο για τα ελληνικά δεδομένα δεν έχω συναντήσει σε άλλο σημείο εκτός από τον τάφο των παιδιών του Οιδίποδα στη Θήβα, που είχε όμως δύο θαλάμους και όχι τρεις. Τα ευρήματα είναι εξίσου σημαντικά, μοναδικά θα έλεγα για την περιοχή. Παρά την καταστροφή και την αρπαγή του τάφου ήδη από τα αρχαία χρόνια, η ανασκαφή απεκάλυψε 2164 αντικείμενα κυρίως από ελεφαντόδοντο, γαλάζια και γκριζα υαλόμαζα, χαλκό και χρυσάφι. Τα κομμάτια από το ελεφαντόδοντο πρέπει να ήταν διακοσμήσεις σε ξύλινα έπιπλα ή κουτιά που μας είναι γνωστά και από τις Μυκήνες, την Πύλο, τις Αρχάνες στην Κρήτη κλπ. ένα μικρό κεφάλι πολεμιστή με κράνος διατηρεί και την τρύπα που περνούσε το καρφί που το σήριζε.

Βρέθηκαν επίσης ένα χτένι από ελεφαντόδοντο με πλούσια διακόσμηση σφιγγών, όπως και κομμάτια από επιχρυσωμένη υαλόμαζα. Το σημαντικότερο ίσως εύρημα είναι κομμάτια από χαυλιόδοντες κάπρων που αν συνδεθούν μεταξύ τους δημιουργούν δύο τουλάχιστον κράνη, όπως μας τα περιγράφει ο Όμηρος. Τέλος αρκετές χάντρες χρυσές σε σχέδια που συναντάμε στην Κρήτη και την Αίγυπτο. Αυτές οι χάντρες ίσως αποτελούσαν κοσμήματα. Σε μία όμως περίπτωση που βρέθηκε μία ταφή αμετακίνητη αποδείχτηκε ότι ήταν ραμμένες στα στριφώματα φορεμάτων επίσημων γυναικών. Δεν είναι η στιγμή να ασχοληθούμε μ' αυτό, αλλά θεωρώ ότι στο μεγάλο τάφο των Σπάτων, ανάμεσα στους άλλους νεκρούς υπήρχε και μία πολύ επιφανής γυναίκα αριστοκρατικής καταγωγής και με ιερατικά καθήκοντα που είχαν σχέση με τις τελετουργίες τις σχετικές με τα αμπέλια. Ο περίφημος αυτός τάφος χρονολογείται στα 1400 - 1100 π.Χ. περίπου. Όλα τα παραπάνω ευρήματα μαζί με τα περίπου 100 αγγεία που βρέθηκαν δείχνουν την ηγετική θέση της περιοχής στον κόσμο της Ν.Α. Απικής. Ένας τεράστιος τάφος μοναδικής αρχιτεκτονικής που περιέχει εκατοντάδες αντικείμενα από πολύτιμες ύλες, έπιπλα στολισμένα από ελεφαντόδοντο ή γυαλί σκεπασμένο με χρυσάφι, πολύτιμα κράνη και φορέματα στολισμένα με χρυσές χάντρες είναι ασφαλώς απόδειξη πλούτου και δύναμης κάποιων οικογενειών με μεγάλη πολιτική και θρησκευτική δύναμη. Ίσως μία τοπική βασιλική δυναστεία. Σκεφτείτε βέβαια ποια θα ήταν η εικόνα του τάφου πριν καταστραφεί και συληθεί. Είναι σίγουρο ότι στην περιοχή υπάρχουν ακόμη πολλά να βρεθούν, όπως μας δείχνει και το μεγάλο νεκροταφείο της Περαιτής κοντά στο Πόρτο-Ράφη όπου έχουν βρεθεί χιλιάδες αντικείμενα πολλά από τα οποία έχουν έρθει από τη Συρία, την Αίγυπτο ή και τη Μεσοποταμία. Μπορούμε λοιπόν να πούμε με ασφάλεια ότι η περιοχή κατά την Μυκηναϊκή περίοδο παρουσίασε τεράστια ανάπτυξη, ίσως ανάλογη με την Αθήνα, και διατηρούσε εμπορικές σχέσεις με τις Κυκλάδες, την Κρήτη, την Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο. Υπήρξε δηλαδή μία επικράτεια παράλληλη και μάλλον έξω από την Αθηναϊκή επιρροή.

Στη συνέχεια έρχονται τα Γεωμετρικά χρόνια. Ο Μεσαίωνας, όπως λέγεται, της αρχαιότητας. Από το 1100 - 700 περίπου π.Χ. οι μεγάλοι Μυκηναϊκοί οικισμοί καταρρέουν και δεν υπάρχουν ενδείξεις για μεγάλες πόλεις. Μικρά χωριά ανγκαθιστούν τα μεγάλα κέντρα και τα μοναδικά ευρήματα προέρχονται από ταφές στη Ραφήνα, Μερέντα, Σπάτα, Κορωπί κτλ. Η οικονομία συνεχίζει να είναι αγροτική αλλά με πιο φτωχά και ταπεινά μέσα, χωρίς τη λάμψη της προηγούμενης περιόδου.

Η κατάσταση αλλάζει ριζικά στους δύο αιώνες που ακολουθούν, τον 7^ο και τον 6^ο π.Χ. Ο Πεισίστρατος που κατάγεται από τα Μεσόγεια και ο γιος του Ίππαρχος προσπαθούν να αναβαθμίσουν την περιοχή δημιουργώντας οδικό δίκτυο και χτίζοντας ίσως τον πρώτο ναό της Ταυροπόλου Αρτέμιδος στη Βραυρώνα. Φαίνεται ότι και πάλι αρχίζει σημαντική οικονομική αλλά και πολιτιστική άνθιση της περιοχής και φυσικά της περιοχής των Σπάτων. Αρχίζουν να χτίζονται τα μεγάλα ιερά που θα χαρακτηρίσουν την επόμενη περίοδο την κλασική Αθήνα και τα ταφικά μνημεία είναι απίστευτης ποιότητας. Οι κούροι και οι κόρες της περιοχής είναι ονομαστοί και στα Σπάτα ανακαλύπτονται δύο σημαντικότερες στήλες επιτύμβιες από την περιοχή της Βελανιδέζας. Η ανάγλυφη στήλη του Αριστεώνα, έργο υψηλότερης τέχνης του 6^{ου} π.Χ. αιώνα και η σημαντικότερη γραπτή (ζωγραφιστή) στήλη του Λυσέα της ίδιας εποχής. Τα χρώματα έχουν πάθει μεγάλη καταστροφή αλλά η αποκατάσταση της στήλης θεωρείται ασφαλής. Ο Λυσέας παριστάνεται στεφανωμένος με κισσό να κρατά στο αριστερό του χέρι κάποια κλαδιά και στο δεξί ένα κάνθαρο (ποτήρι). Μάλλον πρέπει να παρουσιάζεται σε στιγμή Διονυσιακής λατρείας (ο Διόνυσος ήταν πάντα απόλυτα συνδεδεμένος με την περιοχή). Στο κάτω μέρος παρουσιάζεται ιππέας σε καλπασμό, μάλλον ο ίδιος ο νεκρός στην αγαπημένη του ασχολία. Τρίτο σημαντικότερο έργο της περιοχής, ίσως λίγο αρχαιότερο από τα προηγούμενα, είναι η περίφημη σφίγγα των Σπάτων, ένα υπέροχο έργο εφάμιλλο με τους κούρους και τις κόρες της Αθήνας. Ήταν κι αυτή επιτύμβιο μνημείο και πρέπει να βρισκόταν στην κορυφή κάποιας στήλης. Αυτές οι στήλες πολλές φορές έφταναν στο ύψος των τεσσάρων μέτρων.

Η στοά των άρκτων στον ιερό ναό της Βραυρωνίας Αρτέμιδος

Προτομή του Ξενοφώντα

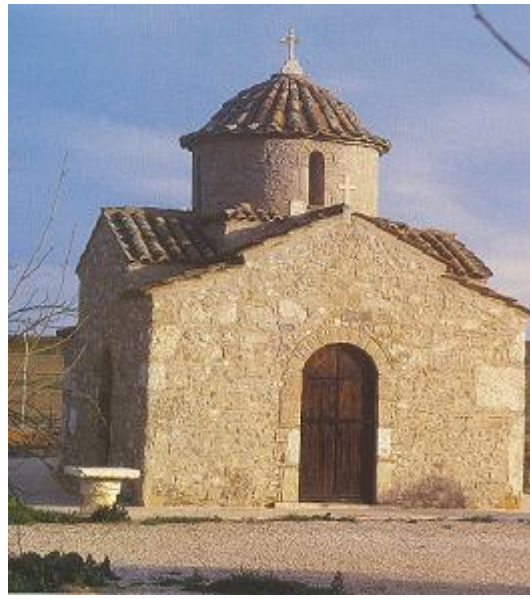
Κάτω από τη Ρωμαϊκή κατοχή η περιοχή χάνει βέβαια την ελευθερία της αλλά όχι την οικονομική της ευρωστία. Μεγάλα αγροκτήματα της Ρωμαϊκής εποχής που έχουν ανακαλυφθεί στην περιοχή του αεροδρομίου δείχνουν αυτόν τον πλούτο και την οικονομική δύναμη. Τα ιερά συνεχίζουν να έχουν δύναμη και πιστούς και η περιοχή εκτός από τις αγροτικές καλλιέργειες γίνεται και τόπος εξοχής για τους πλούσιους Ρωμαίους π.χ. το αγρόκτημα του Ηρώδη του Αττικού στο Μαραθώνα.

Ο Χριστιανισμός διαδίδεται στα Μεσόγεια σε συνάρτηση πάντα με την Αθήνα και ολόκληρη την Αττική. Ήδη σε πολύ πρώιμη περίοδο φαίνεται ότι η νέα θρησκεία εδραιώθηκε και οι πληθυσμοί της περιοχής στο μεγαλύτερο μέρος του έγιναν Χριστιανοί. Παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία, η πληροφορία ότι κατά το έτος 342 – 343 μ.Χ. υπάρχει επίσκοπος στο Μαραθώνα με το όνομα Τρύφων που παίρνει μέρος στη Σύνοδο της Σαρδικής δείχνει ότι ήδη εκείνη την εποχή υπήρχε δυναμικό και οργανωμένο χριστιανικό στοιχείο στην περιοχή. Υπάρχουν αρκετοί ναοί αρκετά πρώιμοι που έχουν μέχρι σήμερα διασωθεί κατάλοιπά τους και δείχνουν ακριβώς αυτή τη χριστιανική παράδοση σ' αυτά τα χρόνια. Τα ερείπια ενός ναού σε ρυθμό βασιλικής στη Βραυρώνα χρονολογήθηκε περίπου στο 450 – 500 μ.Χ. Στα Σπάτα στη θέση Σκίμπτι ανασκάφηκε το 1964 ένας άλλος ναός στον ίδιο αρχιτεκτονικό ρυθμό, σε πολύ κακή όμως κατάσταση, ώστε τα στοιχεία που δίνει να είναι εξαιρετικά λίγα. Το σημαντικό είναι ότι πολλοί μελετητές τον θεωρούν αρχαιότερο από τον ανάλογο ναό της Βραυρώνας. Πρόκειται για κτίσμα τρίκλιτο με δύο σειρές από κολώνες με μήκος 18μ. περίπου και πλάτος 15,5μ. Το δάπεδό του ήταν στρωμένο με πήλινες πλάκες. Στο πλάι του ναού υπήρχε κτίσμα με διάφορους χώρους που μπορεί να θεωρηθεί βοηθητικό για τη λατρεία. Από άποψη εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής στα Σπάτα υπάρχουν δύο ακόμη ναοί, ο ένας ο Άγιος Δημήτριος κι ο άλλος ο Άγιος Πέτρος σε σταυροειδή ρυθμό. Η περιοχή που βρισκόταν μέχρι προ ολίγου ο ναός του Αγίου Πέτρου φαίνεται ότι ήταν μία πολύ σημαντική Βυζαντινή τοποθεσία. Μετά τη μετακίνηση και μεταφορά του ναού λόγω της κατασκευής του αεροδρομίου οι ανασκαφές που έγιναν στο χώρο απέδειξαν μια κατοίκηση αιώνων στην περιοχή. Από τον 6^ο αιώνα ήδη βρέθηκαν λείψανα αγροτικού οικισμού που φαίνεται ότι εκμεταλλευόταν τα χωράφια της εύφορης περιοχής. Η πρώτη αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται από μικρή και φτωχική ανάπτυξη, επιδρομές και κατα-

στροφές και γενικά πολύ περιορισμένα οικονομικά και πολιτιστικά μέσα.

Ναός του Αγίου Δημητρίου

Ναός του Αγίου Πέτρου

Η επόμενη όμως περίοδος των χρόνων του 9^{ου} – 12^{ου} αιώνα δείχνουν οικονομική αγροτική ανάπτυξη. Οι πειρατές έχουν κατανικηθεί στη θάλασσα και οι επιδρομές των βαρβάρων έχουν μειωθεί, αφού το Βυζαντινό κράτος βρίσκεται στην καλύτερη περίοδο λάμψης και δύναμης. Η περιοχή ακολουθεί την ανάπτυξη όλης της Απικής και για πρώτη φορά Βυζαντινός αυτοκράτορας επισκέπτεται την Αθήνα (Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος). Η περιοχή των Μεσογείων εκτός από τις παραδοσιακές καλλιέργειες ελιάς, σιτηρών και αμπελιών συνεχίζει να είναι ένας πολύ όμορφος τόπος αναψυχής για τους πλούσιους Αθηναίους. Σ' αυτή τη περίοδο ανήκουν και τα ερείπια μεγάλης αγροτικής εγκατάστασης που βρέθηκαν επίσης στον Άγιο Πέτρο που είχε επισκευαστεί και επεκταθεί πολλές φορές. Η χρήση του κίσματος χρονολογείται από τον 11^ο – 14^ο αιώνα μ.Χ. Ευρήματα, όπως μεγάλα πιθάρια, πήλινες κυψέλες, αποθήκες για φύλαξη σιτηρών μαρτυρούν τον πλούτο αλλά και την πολυπλοκότητα των γεωργικών απασχολήσεων των κατοίκων. Κοντά σ' αυτό το κτήριο βρέθηκε και μικρό νεκροταφείο της ίδιας εποχής με λίγα κοσμήματα, νομίσματα κλπ. που μαρτυρούν όμως αρκετά από τα έθιμα της εποχής.

Ο 13^{ος} και 14^{ος} αιώνας είναι αιώνες χαρακτηριστικοί και καθοριστικοί για την τύχη της Βυζαντινής αυτοκρατορίας αλλά και της Απικής. Το 1204 μ.Χ. οι Φράγκοι της Δ' Σταυροφορίας καταλαμβάνουν και λεηλατούν την Κωνσταντινούπολη και χωρίζουν το κράτος σε βασιλεία και φέουδα δυτικού τύπου. Η Απική θα περάσει μέσα σε 3 περίπου αιώνες από τα χέρια διαφορετικών οικογενειών της Δύσης. Στην επισκοπή της Αθήνας τοποθετείται Λατίνος επίσκοπος. Αρχικά θα κυβερνήσουν στην Απική οι Γάλλοι δούκες De la Roche (1204 – 1311) στη συνέχεια η περιβόητη Καταλανική εταιρεία που θα δράσει περίπου σα ληστοσυμμορία (1311 – 1387) και τέλος οι Φλωρεντινοί Acciajuoli (1387 – 1456) οπότε θα την καταλάβουν οι Τούρκοι.

Η περίοδος γενικά χαρακτηρίζεται από σταθερότητα και σχετική ηρεμία καθώς και ανεμπόδιστη οικονομική δραστηριότητα. Στην περιοχή του Αγίου Πέτρου φαίνεται ότι ο σημαντικός οικισμός που αναφέραμε καταστρέφεται το

1311 από τους Καταλανούς. Τα ερείπια περιλαμβάνουν και κάποιον οχυρωματικό πύργο, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ίσως ήταν η εγκατάσταση κάποιου Φράγκου γαιοκτήμονα.

Είπαμε ότι ο 14^{ος} αιώνας κυρίως είναι καθοριστικός για την ιστορία των Σπάτων και γενικά των Μεσογείων και της Απικής. Στο τέλος αυτού του αιώνα και σε δύο κύματα γίνεται η εγκατάσταση των Αρβανιτών που προέρχονταν από τις βόρειες περιοχές της Ηπείρου. Αυτή την πρακτική εφάρμοσαν οι Φλωρεντινοί κύριοι της Αθήνας προκειμένου να ενδυναμώσουν τον αγροτικό πληθυσμό αλλά και να βάλουν καλούς πολεμιστές στα σύνορα του δουκάτου της Αθήνας. Ήδη το 1367 η Αιτωλία και η Ακαρνανία είχαν περάσει μετά από μάχες στη κυριότητα των οικογενειών Μπούα και Λιόσα. Στη συνέχεια και μετά από συγκρούσεις με Βυζαντινούς και Φράγκους φθάνουν στην Απική ως σύμμαχοι και βοηθοί του Δούκα Νέριο Ατζαγιόλι εναντίον των Καταλανών. Μετά τη νίκη του Νέριο εγκαθίστανται στην Απική, τα νησιά του Σαρωνικού, τη Νότια Εύβοια και την Πελοπόννησο. Ο Παπαρηγόπουλος αναφέρει ότι ο Θωμάς Η΄ Παλαιολόγος, Δεσπότης του Μυστρά, επέτρεψε σε 10.000 αλβανικές οικογένειες να εγκατασταθούν στην επικράτειά του. Σαν αρχηγός τους, μετά το θάνατο το 1378 του Λιόσα, παραμένει ο Γκίνη Μπούα Σπάτα που ηγείται της μετακίνησής τους. Ο εποικισμός αυτός γέμισε την Απική κατοίκους και καλλιέργειες και δημιούργησε μία διαφοροποίηση στην πολιτιστική παράδοση της περιοχής. Στα Μεσόγεια δημιουργήθηκαν χωριά με μεικτούς πληθυσμούς. Οι Αρβανίτες παρά το γεγονός ότι διατήρησαν για αιώνες τη γλώσσα τους, εξελληνίστηκαν πλήρως και η νέα παράδοση που δημιουργήθηκε περιλάμβανε στοιχεία και του παλιού και του νέου πληθυσμού. Ονόματα χωριών της Απικής όπως Λιόππει, Σπάτα κλπ. δείχνουν αυτόν το νέο εποικισμό και τα νέα στοιχεία που έδωσαν νέα δυναμικότητα στις καλλιεργητικές και εμπορικές δραστηριότητες της περιοχής. Η κοινοτική οργάνωση ήταν Πατριарχική και χαρακτηριζόταν από οικογένειες που αποτελούνταν από περισσότερες μικρές οικογένειες, παντρεμένα αδέρφια π. χ.

Σ' αυτό το σημείο και για να τονίσουμε ακριβώς αυτή τη σύνδεση πολιτιστικών στοιχείων των παλαιών κατοίκων και των Αρβανιτών, θα αναφέρουμε το παράδειγμα του πανηγυριού ή του Τάματος του Αγίου Πέτρου. Ουσιαστικά εδώ συμβαίνει μια τελετουργική θυσία ταύρου στην οποία συμμετέχει όλο το χωριό και στη συνέχεια όλοι πρέπει να φάνε το κρέας του θυσιασμένου ζώου ή ζώων. Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η καταγωγή αυτού του εθίμου ανάγεται στην Τουρκοκρατία και το θεωρούν Αρβανίτικης προέλευσης γιατί είναι γνωστό ότι οι Αρβανίτες συνήθιζαν αυτές τις δημόσιες θυσίες και την κατανάλωση του μαγειρεμένου κρέατος με το όνομα κουρμπάν (κουρμπάνια).

Αυτό είναι αλήθεια, όμως παρόμοια πρακτική είναι πασίγνωστη από όλη σχεδόν την Ελλάδα και μάλιστα από περιοχές που δεν υπάρχουν Αρβανίτες. Μπορούμε να αναφέρουμε τη θυσία ταύρου στην Αγία Παρασκευή της Μυτιλήνης, στη γιορτή της Παναγίας στις Μενετές στην Κάρπαθο, στον Οξύλιθο στην Εύβοια και αλλού. Η θυσία και το μοίρασμα του κρέατος ταύρου είναι γνωστή πρακτική από τα Μυκηναϊκά χρόνια στην Ελλάδα. Υπάρχουν παραστάσεις με ταύρους που οδηγούνται στη θυσία, ακόμη και από τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου. Γιατί λοιπόν θα πρέπει να αποκλείσουμε ότι η νέα παράδοση που έφτασε στην περιοχή των Σπάτων στα τέλη του 14^{ου} αιώνα δεν βρήκε εδώ ένα ανάλογο υπόβαθρο και συνέχισε να υπάρχει μέχρι τις μέρες μας. Άλλωστε ο μύθος που λέει ότι ο Θησέας καταδίωξε και συνέλαβε τον Ταύρο της Κρήτης στο Μαραθώνα και μετά τον θυσίασε, μας επιβεβαιώ-

νει ακριβώς αυτήν την άποψη. Το έθιμο λοιπόν που επιβιώνει μέχρι τις μέρες μας και παραμένει ζωντανό και ακμαίο και μόνο αυτό είναι ικανό να μας αποδείξει τη δύναμη της παράδοσης και της συνέχειας της κατοίκησης σ' αυτόν τον χώρο.

Παρέες - παρέες οι γυναίκες επιδίδονται στο καθάρισμα των κρεμμυδιών για το σιφάδο.

Όλη τη νύχτα το σιφάδο σιγοψήνεται Σημαιοστολισμός του χώρου του πανστα καζάνια νηγυριού

Τα χρόνια της Τουρκοκρατίας πέρασαν δύσκολα και για την περιοχή όπως και για όλη την Ελλάδα, οι απαγορεύσεις, οι διώξεις, η καταπίεση ήταν κοινά για όλους. Όμως φαίνεται ότι η άμυνα της φυλετικής παράδοσης ήταν πολύ πιο ισχυρή. Μέσα από όλες τις δυσκολίες οι άνθρωποι διατήρησαν τη γλώσσα, τη θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμά τους μέχρι σήμερα.

Όταν ξέσπασε η επανάσταση του 1821 τα Μεσόγεια και φυσικά και η περιοχή των Σπάτων πήραν μέρος με ενθουσιασμό. Από έρευνα που έχουν κάνει ο Λευτέρης Βεκρής και ο Κώστας Πρίφτης και δημοσιεύεται στα πρακτικά της Δ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής, έχουμε πληροφορίες ότι αυτή η συμμετοχή ήταν παλλαϊκή. Αναφέρεται συμμετοχή και στην πολιορκία της Ακρόπολης από τον Κιουταχλή, στη μάχη του Πειραιά, αλλά Μεσογείπικη παρουσία υπάρχει και στην Τριπολιτσά, Χίο, Τρίκερι κλπ. Αναφέρονται σ' αυτά τα αρχεία 29 ονόματα Επαναστατών μεταξύ των οποίων τα ονόματα Αγγέλου, Μαργέτης, Μάρκου, Παππάς, Σιδέρης, Φράγκος κ.α.

Η Επανάσταση και οι μάχες φέρνουν καταστροφές αλλά και την πολυπόθητη ελευθερία με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830. Παράλληλα ο λαός των

Σπάτων συνεχίζει άλλοτε στην ειρήνη, άλλοτε στον πόλεμο να ασχολείται με τις γεωργικές του εργασίες, τις γιορτές, τα πανηγύρια, τους γάμους, τους θανάτους του. Ανάμεσα στα χρόνια που περνούν τα ήθη και τα έθιμα παραμένουν αναλλοίωτα και φθάνουν μέχρι τις ημέρες μας. Νομίζω ότι θα έπρεπε να γίνει πολύς λόγος για τη λαϊκή φορεσιά και τα κοσμήματα, όχι σαν λαογραφικό υλικό, αλλά σαν παράγοντα που δείχνει τη διατήρηση της παράδοσης. Η τοπική φορεσιά της υπόλοιπης Απικής και γενικά των Μεσογείων, γίνεται ένας τρόπος επίδειξης και απόδειξης της κοινωνικής θέσης της οικογένειας. Διαφέρει η φορεσιά της νέας κοπέλας από της αρραβωνιασμένης ή της παντρεμένης, της ηλικιωμένης, της αγρόπισσας, της αρχόνπισσας. Η φορεσιά που είναι έργο των χειρών των γυναικών, όπως άλλωστε και όλα τα υφάσματα που χρησιμεύουν στο σπίτι, είναι απόδειξη της επιδεξιότητας και επιπλέον της αξίας και της οικογένειας αλλά και της κόρης που θα δεχτεί τις προτάσεις για το γάμο. Εκεί βέβαια που ο πλούτος και η κοινωνική θέση κυριολεκτικά αστράφτουν, είναι η φορεσιά της νύφης. Δεν πρόκειται να μπω σε περιγραφή, απλά θα δείξω μερικά παραδείγματα για του λόγου το ασεφές. Άλλωστε τα κομμάτια και τα ονόματα των ενδυμάτων νομίζω ότι τα γνωρίζετε εσείς καλύτερα από εμένα. Συμπλήρωμα της φορεσιάς ήταν τα κοσμήματα που ήταν κατασκευασμένα είτε από επιχρυσωμένο ασημι με χρωματιστές πέτρες ή και από χρυσό ανάλογα με την κοινωνική θέση και τις οικονομικές δυνατότητες της οικογένειας. Όλα αυτά τα αντικείμενα στολισμού που ταυτόχρονα αποτελούσαν και στοιχεία της «προίκας» της κοπέλας δείχνουν με τον πιο αδιάμφευστο τρόπο τον πλούτο που αναπτύχθηκε στην περιοχή.

Προχωρώντας στον 20^ο αιώνα οι δυσκολίες και οι πόλεμοι άρχισαν να συνταράζουν την Ελλάδα ολόκληρη. Πόλεμοι συνεχείς έφεραν και πάλι τους ανθρώπους στα πεδία των μαχών. Και σ' αυτούς τους αγώνες όλους η περιοχή των Σπάτων είχε τη συμμετοχή και δυστυχώς την προσφορά της σε αίμα. Αν διαβάσετε τα ονόματα που υπάρχουν στο ηρώο της πόλης θα δείτε και πάλι ονόματα ίδια με των πολεμιστών του '21 πράγμα που δείχνει βέβαια και τη συνέχεια αλλά και την προσφορά όλων των κατοίκων, όπου η πατρίδα τους κάλεσε.

Σήμερα η περιοχή βρίσκεται στο επίκεντρο μιας αλματώδους ανάπτυξης, το τοπίο αλλάζει, οι δυνατότητες διευρύνονται και σ' όλο τον κόσμο μιλούν για το αεροδρόμιο των Σπάτων. Τώρα αλλάζουν και οι ασχολίες, τα νέα παιδιά μορφώνονται περισσότερο και σιγά - σιγά μπαίνουν σε τομείς άλλους εκτός από το γεωργικό. Οι στατιστικές λένε ότι η περιοχή είναι η πιο γρήγορα αναπτυσσόμενη περιοχή της Ευρώπης.

Μέχρι σήμερα, και αυτό είναι πολύ σημαντικό, διαπιστώνω με χαρά ότι τα νέα παιδιά μένουν σταθερά στα ήθη και τα έθιμα του τόπου. Αυτό ας μη θεωρηθεί αναχρονισμός. Αν καταφέρουν να προχωρήσουν μπροστά και να ελέγξουν τις απέραντες δυνατότητες της σύγχρονης εποχής έχοντας όμως κρατήσει την ταυτότητά τους θα είναι η σημαντικότερη επιτυχία των νέων. Πρόοδος δεν σημαίνει εγκατάλειψη των ριζών, αντίθετα μάλιστα. Σήμερα είναι πολύ πιο επιτακτική η ανάγκη για μελέτη της ιστορίας και της παράδοσης του τόπου για να μην υπάρχει ο κίνδυνος της αλλοτρίωσης και της ισοπέδωσης των πάντων.

Τελειώνω υπενθυμίζοντας την άποψη ότι: «Όποιος λαός δεν γνωρίζει την ιστορία του είναι προορισμένος να πεθάνει».